

MONTserrat VILÀ I BAYERRI
JOAN MOLAR I NAVARRA

BIBLIOGRAFIA SOBRE LLUÍS NICOLAU D'OLWER

MOTS PRELIMINARS

Havent concentrat la nostra recerca en l'activitat intel·lectual i acadèmica de Nicolau, el lector trobarà a faltar el resseguiment minuciós de les notícies que generà la seva activitat política, especialment nombroses i denses durant la seva etapa com a ministre d'Economia. És aquest, per tant, un terreny que queda obert per a futurs treballs. Altrament, hem descartat aquelles notícies on només es feia esment de la presència o participació de Nicolau en actes polítics (mítings, reunions de partit) o culturals (cursos, premis literaris, cicles de conferències, Jocs Florals). En matèria de discursos, hem prescindit també d'aquelles recensions que simplement reproduïen, del tot o en part, els parlaments de Nicolau.

Hem centrat, doncs, l'atenció en aquell material que, oferint anàlisis, estudis i comentaris, pot ajudar a la comprensió del pensament i l'obra de Nicolau. En les notes que segueixen, hem procurat d'indicar, breument, els punts d'interès de cada treball ressenyat, agrupant-los segons un criteri temàtic, al qual no concedim valor definitiu, sinó d'instrument metodològic. En el comentari, hem inclòs les indicacions necessàries per identificar després cada unitat en el **Repertori bibliogràfic** complet. Això és: any d'edició per als llibres; volum, número i any, per als articles de revista; data completa, per als de diari. Indiquem, també, la procedència de la publicació, quan aquesta ha aparegut fora de Catalunya.

1. L'HOME, L'INTEL·LECTUAL, EL POLÍTIC

Epistolaris: Darrerament, aquesta parcel·la s'ha nodrit d'un bon nombre de noves publicacions. D'entre totes elles, cal destacar, pel seu enorme valor, l'edició que, a càrrec d'Eulàlia Duran i Montserrat Albet, ha donat a conèixer les cartes de Nicolau a Hermínia Grau i Aymà (1995): l'ampli període de temps que abracen (1922-1961) i la regularitat de la correspondència durant els dos períodes d'exili, a França i a Mèxic, concedeixen a aquest epistolari un particular interès. L'estudi introductor, que conté unes *Notes autobiogràfiques* i una *Cronologia* de l'autor —la més completa, per ara— obre una multitud de noves perspectives.

En bona part encara inèdit, l'*Epistolari* que es conserva a l'abadia de Montserrat (Vid. **fons documentals**) té un interès excepcional, tant per la multitud de corresponents com per la data reculada d'algunes lletres —les més antigues daten de 1900—. L'*Epistolari* atresora una ingent quantitat d'informació, útil per encarar-se a la figura de Nicolau, des de qualsevol perspectiva.

Especialment suggerent resulta l'intercanvi entre Nicolau i els corresponents mallorquins. Josep Massot (*Llengua, literatura i societat a la Mallorca contemporània*, 1993) ha donat a la llum alguns dels episodis més interessants d'aquesta correspondència: la que Nicolau manté amb Joan Alcover i Miquel Ferrà (també resulta d'utilitat la d'aquest darrer amb Hermínia Grau i Agustí Duran). És, sens dubte, l'epistolari entre Nicolau i Ferrà una de les peces més interessants i atractives de tot el conjunt. A la selecció de J. Massot, cal afegir-hi la publicada recentment per Francesc Lladó, a la revista «Els Marges» (núm. 52; març 1995): ambdues tries permeten de reconstruir els anys de la dictadura de Primo de Rivera i el primer exili de Nicolau.

Interessant per resseguir els anys de joventut i d'estudi és l'*Epistolari* entre Nicolau i dos dels companys més íntims, Ferran Valls i Ramon d'Abadal, publicat per PPU (1989): els primers treballs, els projectes i ideals compartits, així com el posterior distanciament entre els amics són diversos aspectes que prenen cos en les pàgines d'aquest epistolari. Els autors recullen, així mateix, la correspondència que Ma-

cià i Nicolau mantingueren al llarg de 1924, i que havia estat abans publicada per Ramon Fabregat, a *Macià. La seva actuació a l'estranger* (Mèxic, 1952).

Retrats literaris: Breus, però suggerents, són els mots que Josep Pla dedica a la figura de Nicolau en els seus *Retrats de passaport* (O.C., 17, 1970).

A mig camí entre l'enquesta, el perfil biogràfic i l'intel·lectual, el «retrat» que ofereix Domènec de Bellmunt (*Figures de Catalunya*, I, 1933) té l'al·licient de la informació de primera mà: coneixent-lo ja de «La Publicitat», Bellmunt fou secretari de Nicolau al Ministeri d'Economia: pot, així, reconstruir els episodis més significatius de la seva actuació en el govern de la II República, de manera que posa al descobert el Nicolau demòcrata, liberal i «*revolucionari*» que ell conegué.

Domènec Guansé (*Abans d'ara*, 1966), lluny de la sequestat biogràfica, persegueix l'alè humà que dóna vida a cadascun dels episodis del relat. Així, a parer nostre, resulten d'un especial interès els que s'ocupen de la projecció internacional de Nicolau i de la seva tasca periodística.

Enquestes periodístiques: Records d'infantesa i de joventut, memòria de les primeres lletres i dels claustres universitaris desfilen al llarg de l'entrevista que J. M. Boronat fa a Nicolau l'any 26 (L.P., 7-IX-1926). La conversa és aprofitada, també, per donar notícia dels treballs que Nicolau té en curs.

Domènec de Bellmunt és un dels entrevistadors assidus de Nicolau. En la primera de les seves enquestes (L.P., 21-V-1927), posa l'accent en l'activitat acadèmica que aquell desplega en congressos i fòrums internacionals. Dues entrevistes més, l'any 28, serveixen per oferir al lector de Nicolau sengles primícies: la publicació d'*El pont de la mar blava* (L.P., 4-III-1928) i la de *Paisatges de la nostra història* (L.P., 4-X-1928).

Entorn de l'activitat de Nicolau a la Union Académique gira la conversa que manté amb Artur Perucho (L.P., 22-I-1930). Aquest

aprofita per anunciar la pròxima conferència de Nicolau a la Sorbona, dins del cicle *La Catalogne à l'époque romane* (París, 1932).¹

A la macroenquesta organitzada per «La Revista», amb motiu del centenari sobre la Renaixença (L.R., XIX; gener-juny, 1933) són les reflexions sobre el país les que prenen protagonisme; els mots de Nicolau no són consideracions teòriques, sinó balanç de la feina feta; el to de desencís que s'hi percep permet endevinar l'estat d'ànim de l'autor.

Notícies biogràfiques: Les agrupem en aquests tres apartats:

Celebració dels setanta anys (1958): L'Institut Català de Cultura i l'Orfeó Català volgueren homenatjar Nicolau, en el seu setantè aniversari, amb la publicació de *Caliu* i el 15 de març li oferien un sopar de celebració. Des de Catalunya, l'IEC, a través de la Societat Catalana d'Estudis Històrics, s'afegí a la commemoració, amb la publicació de *La duquessa d'Atenes i els documents misteriosos*. Rafael Tasis, des de Barcelona, enviava uns mots càlids d'emoció, que recordaven els moments tràgics viscuts prop de l'amic, en el París ocupat pels alemanys, i proclamaven, un cop més, el mestratge intel·lectual, patriòtic i humà de Nicolau («Pont Blau», núm. 65; Mèxic, març 1958). El mateix Tasis, a «Vida Nova» (Montpeller, abril-maig 1958), ofereix una anàlisi ponderada del valor de les dues obres en el conjunt de la producció de Nicolau. Posa l'accent en un punt que esdevindrà, més d'una vegada, motiu de reivindicació: l'elegància de l'estil de Nicolau, que fa la seva prosa digna de figurar en qualsevol antologia del gènere.

Com és d'imaginar, les publicacions catalanes d'Amèrica es feren ressò àmpliament de l'homenatge. A «Catalunya» (XXIII: 54; Buenos Aires, juny 1958), apareixia un article de Rovira Armengol, deixeble de Nicolau, que recordava amb complaença les lliçons del mestre, no pas les d'estricta erudició, sinó les de civisme, de norma moral, d'ideal humanista.

1. Val a dir que l'expectació creada al voltant de la intervenció de Nicolau en aquests actes fou realment notable: ho testimonien les nombroses ressenyes aparegudes a «La Publicitat» durant el mes de febrer, i fins al començament de març, d'aquell any (1, 8, 15, 22, 26 de febrer i 5 de març de 1930).

Lluny de l'adhesió sincera i amistosa que traspuava en els mots de Tasis i Rovira Armengol, «Ressorgiment» (XLIII: 500; Buenos Aires, març 1958) publicava una editorial que feia visible una certa reserva davant de la personalitat de Nicolau: hom valorava la seva tasca com a intel·lectual i home de cultura, evitant de pronunciar-se sobre la seva actuació política.

Deixant de banda aquest tipus de judicis, val a dir que fou l'obra publicada a Mèxic, *Caliu*, la que suscità major nombre de comentaris. D'entre aquests, un reclama menció especial: el de Josep M. Miquel i Vergés a «Pont Blau» (núm. 66; Mèxic, abril 1958). L'autor suma els seus propis records a l'evocació que Nicolau desplega a l'obra; així, alguns episodis prenen nova volada: és el cas del capítol dedicat a Rubió i Lluch. Miquel i Vergés recorda l'impacte que causà entre el públic la conferència que Nicolau llegia, en homenatge al mestre, una vetlla d'estiu del 37, en circumstàncies ben tràgiques per a Catalunya; recorda, també, l'emoció que després produïren en Rubió els mots del deixeble, quan hom li llegí la conferència.

Més circumstancial resulta la recensió de Pere Mas i Perera a «Ressorgiment» (XLIII: 504; Buenos Aires, juliol 1958): és, sobretot, en l'aspecte generacional que insisteix l'articulista.

Arran de la mort (1961): Pel lligam d'amistat que els unia, l'article que escriu Rafael Tasis resulta especialment suggerent («Pont Blau», núm. 109; Mèxic, gener 1962). Uns bocins de cartes, el record d'unes converses, la coneixença i l'admiració serveixen a Tasis per reconstruir amb fidelitat el pensament de Nicolau. Els altres autors, Manuel Alcàntara, Josep Trueta, Ramon Xuriguera i Cèsar Pi-Sunyer (ibíd., núm. 109 i 111) ofereixen el seu record personal, sovint carregat d'emoció, per rememorar la figura de l'amic i mestre.

A «Ressorgiment» (Buenos Aires, XLVII: 546; gener 1962), el recordatori de Nicolau, arran del seu traspàs, reprèn els termes de l'article publicat quatre anys abans (la qual cosa fa pensar que són obra de la mateixa mà). En el número d'agost (XLVII: 553, 1962), però, apareix una ressenya sobre la conferència pronunciada per Ambrosi Carrion a París, en memòria de Nicolau: la defensa de la

llengua és un dels punts que més posa de relleu la crònica periodística.

També la premsa de la Catalunya francesa es féu ressò de la mort de Nicolau. Octavi Saltor publicava a la revista «Tramontane» (XLVI: 451-452; Perpinyà, gener-febrer 1962) un article que volia ser elogi pòstum de l'home i de la seva obra, *Lluís Nicolau d'Olwer, l'erudit vivificant*. Saltor subratllava alguns títols emblemàtics: *L'Expansió*, *El Pont*, *Resum* i reivindicava el conjunt de l'«opus» de Nicolau com una pedra angular en els estudis sobre la cultura del nostre país.

Centenari del naixement (1888-1988): «La Vanguardia» (20-I-1988) es fa ressò d'aquest fet amb una miscel·lània d'articles (M. Ibáñez Escofet, Vladimir de Semir, Heribert Barrera, P. Grases, Albert Manent) que aconsegueixen la funció d'evocar la significació intel·lectual i cívica de Nicolau, rectificants, així, el silenci —obligat per les circumstàncies— amb què la premsa catalana havia acollit la seva mort. El caràcter de reparació, tanmateix, no lleva objectivitat crítica a aquest exercici retrospectiu. Barrera, per exemple, formula les seves reserves davant de l'actuació política de Nicolau, incidint en una valoració que ja d'altres havien expressat abans: Hurtado, Ametlla, Xammar.

Per la seva banda, Manuel J. Peláez, traça una semblança biogràfica de Nicolau (*Ante el centenario del nacimiento de Lluís Nicolau d'Olwer (1888-1961)...*, 1989), que posa l'accent en la seva activitat intel·lectual, relegant la política a un segon pla. Nogensmenys, la informació hi és completa i ben ordenada. L'article està precedit per uns mots de Juan Beneyto, *Recuerdos de Lluís Nicolau d'Olwer en su centenario*, d'interès limitat al terreny estrictament personal i anecdòtic (per aquest motiu, no l'incloem en el llistat bibliogràfic).

Activitat política: Per seguir els seus primers passos en aquest àmbit, cal recórrer al treball d'Isidre Molas sobre la *Lliga Catalana* (1972). Posteriorment, cal completar-lo amb l'estudi de Montserrat Baras sobre *Acció Catalana* (1984): l'autora situa l'activitat de Nicolau en el marc del seu partit, que és també el del programa i l'ideari polític que ell sempre defensà.

Altres: Fem esment, tot seguit, d'alguns treballs no tinguts en compte en cap dels apartats anteriors.

Suggestents són els mots que López-Picó dedica a Nicolau en la sèrie *Moralitats i pretextos* (L.R., XIII; gener-juny 1927), posant en relleu l'aire d'autoritat que Nicolau inspirava.

Els mots d'*Ofrena* amb què l'Institut Català de Cultura encapçala la publicació de *Caliu* (Mèxic, 1958) donen testimoni de l'admiració i respecte que la figura de Nicolau inspirava entre els catalans exiliats.

La ressenya de Joaquim Molas, *A la memòria de Lluís Nicolau d'Olwer*, dona notícia dels dos volums d'homenatge que la revista «Estudis Romànics» (VIII i IX, 1961) dedicà a Nicolau, recollint la col·laboració de diversos especialistes en llatí medieval, d'una banda; de l'altra, en filologia i literatura romàniques; precisament, els àmbits d'estudi que més havien atret Nicolau.

2. L'OBRA:

L'hel·lenista: Una breu referència a l'aportació de Nicolau en el terreny dels estudis hel·lenístics, recuperats a Catalunya des de mitjan segle passat, la dona Lluís Segalà i Estalella, a *El Renacimiento helénico en Cataluña* (1916). Segalà, que fou el mestre de Nicolau i qui guià el treball de la seva tesi doctoral sobre Menandre (1911), situa i emmarca el nom del deixeble dins d'aquest procés de reviscolament de l'hel·lenisme a casa nostra.

Una visió més genèrica i completa de l'activitat de Nicolau en aquest terreny, la dona Victòria Alsina a la seva tesi doctoral, encara inèdita (*Lluís Nicolau d'Olwer, humanista*, 1985).

Per la seva banda, Carles Miralles es detura en un aspecte poc conegut del Nicolau hel·lenista i, nogensmenys, interessant: la traducció de textos grecs, preferentment, poètics (*El fragment de Cal·lí traduït per Nicolau d'Olwer*, 1986). Resulten interessants les conclusions sobre l'intent de Nicolau de dur el díctic elegíac al català, així com la comparació amb la solució que adoptaren altres autors, com Riba i Maragall.

El llatinista: La recerca de Nicolau en aquest camp havia d'estar presidida per un títol emblemàtic, el del seu primer estudi de conjunt sobre la literatura llatinoeclesiàstica a casa nostra, *L'Escola poètica de Ripoll en els segles X-XIII* (1923). La rebuda fou francament immillorable. Octavi Saltor, a «La Revista» (IX: 185 i 186; juny 1923), deixava constància de l'admiració que desvetllava entre el públic català l'erudició de Nicolau. La recensió de Vincenzo Ussani (A.L.M.A., I; 1924) dóna la versió complementària: és a dir, la recepció que, en medis internacionals, tingué *L'Escola poètica de Ripoll*. A banda de l'acollida favorable, el professor italià indica allò que, de l'estudi de Nicolau, pot tenir utilitat amb vistes a l'elaboració del *Glossarium Du Cange*. Cal no oblidar que, d'ençà de 1924, Nicolau entraria a formar part del Comitè redactor i, per tant, participaria en la tasca de recerca i inventari. Fruit d'aquesta activitat, són alguns treballs publicats a l'«Archivum Latinitatis Medii Aevi», d'entre els quals destaca l'estudi dels principals glossaris de Ripoll. D'aquesta tasca de Nicolau, preferentment filològica i erudita, en dóna compte Ferran Soldevila en una brevíssima nota, publicada a la «Revista de Catalunya» (X: 54; març-abril 1929).

L'historiador: Cal seguir puntualment, a la premsa, la rebuda dels seus llibres. D'entre tots ells, indubtablement, és *L'Expansió* el que obtingué més ressò. A parer nostre, una de les ressenyes més completes i estimulants és la de Ferran Soldevila a la «Revista de Catalunya» (V: 26; agost 1926), on combina l'elogi sincer amb la discussió d'alguns plantejaments de l'autor; especialment els que afecten la visió de la Catalunya medieval.

Les observacions de Giménez Caballero («La Gaceta literaria», I: 1; gener 1927) resulten, així mateix, suggeridores. Sense acabar de fer-ho explícit, el crític insinua la principal aportació de Nicolau a l'estudi d'aquest capítol històric: el mòbil comercial i econòmic de l'aventura dels catalans a Orient. Val a dir que, amb la satisfacció que fa al cas, «La Publicitat» d'aquell mateix dia es feia ressò de la favorable acollida que Giménez Caballero dispensava a l'obra de Nicolau.

Altres comentaris, com el de Joan Sacs a «La Publicitat» (9-VII-1926), situen el motiu d'elogi en el component patriòtic de

l'obra. En aquesta línia s'emmarca, també, la ressenya de Domènec Guansé a la «Revista de Catalunya» (V: 26; agost 1926).

Relacionat amb el mateix episodi de l'expansió catalana a Orient, Nicolau donà a la llum diversos estudis de caràcter monogràfic que presentava, sovint, com a ponències en els Congressos d'Estudis Bizantins. El que es celebrà a Belgrad l'abril de 1927 serví de marc per a la lectura d'un d'aquests treballs, *Un témoignage catalan du siège de Rhodes en 1444*. Ferran Soldevila li havia de dedicar un extens comentari a la «Revista de Catalunya» (VIII: 51; setembre-octubre 1928); les observacions hi són molt puntuals, de caràcter històric o filològic.

L'historiador de la literatura: En aquest terreny, té un especial interès el testimoni dels autors coetanis; sobretot, en el cas de *Perspectiva* (1917). L'obra fou comentada, en el seu dia, per Jordi Rubió i Miquel Ferrà. Aquest recull el missatge central de la síntesi: el vincle entre llengua, literatura i esperit nacional («Ofrena» I: 4; novembre 1917); però és, sens dubte, l'article de Rubió a «La Revista» (III: 47; setembre 1917) el més suggerent: estableix amb l'amic un subtil debat sobre els diferents punts de vista conceptuals i metodològics que han de permetre bastir una Història de la literatura catalana.

També la qüestió metodològica és un dels aspectes que posa en relleu Ferran Soldevila en el comentari que, sobre *Resum*, signa a la «Revista de Catalunya» (VIII: 44; febrer 1928). En el mateix número i en una breu notícia, Guansé assenyalà la principal tesi de l'obra: visió de la literatura com una realitat orgànica. Finalment, Rubió, a la revista dels «Estudis Universitaris Catalans» (XIII; 1928), remarca la utilitat de la síntesi com a manual de consulta per als joves estudiants.

Cal afegir altres aportacions fetes posteriorment i seguint plantejaments diversos:

– A *Lluís Nicolau d'Olwer, historiador de la literatura catalana* («Serra d'Or», V: 1; gener 1963), recollit, després, a *Lectures crítiques* (1975), Joaquim Molas dóna una visió de conjunt, no només d'aquesta parcel·la concreta, sinó de la pràctica totalitat de l'obra de Nicolau.

– De la seva precisa situació en el marc de l'Escola Històrica de Barcelona, en donen compte el mateix Joaquim Molas, a l'article de

«L'Avenç» (1981) i Carlos Romero Muñoz, a «Rassegna Iberistica» (XVII; 1983): aquell, d'una manera més esquemàtica, fixant la procedència del mestratge rebut per Nicolau —i també l'exercit—; aquest, d'una manera més discursiva, atent a l'evolució que la historiografia literària experimentà a casa nostra, d'ençà del segle passat. També l'apartat que Jaume Medina dedica a Nicolau, dins del capítol sobre *La crítica literària i la història de la literatura*, (H.L.C., X, 1987), compleix la funció de situar l'obra de l'autor en el context específic de l'Escola de Rubió i Lluch.

— En fi, el Doctor Molas, al treball inclòs al *Symposium in honorem Martí de Riquer* (1986), aborda un aspecte puntual dins de l'àmbit de la història literària, el de la periodització. L'aportació de Nicolau és contemplada dins d'un marc general, que abraça des de Milà fins a Martí de Riquer i Antoni Comas.

Queda la parcel·la divulgativa, on s'inclourien els articles de Nicolau a la premsa sobre diversos aspectes de la nostra literatura. Aquests escrits foren aplegats, en part, a *Comentaris* (1920) i a *Paisatges* (1929). Sobre aquest darrer, resulten interessants els comentaris de Valls i Taberner a «La Veu» (30-X-1929) i de Ferran Soldevila a «La Publicitat» (21-XI-1929). El primer posa l'accent en els estudis dedicats a poesia trobadoresca i prosa històrica; el segon, es detura en els capítols dedicats a figures individuals: Eiximenis, Metge, Turmeda. Un i altre valoren l'aportació de Nicolau a l'estudi de la literatura catalana medieval.

Assaig i periodisme: Contemplem, en aquest apartat, aquelles obrès de Nicolau que no s'ajusten a una matèria estricta, com ho és la història, la literatura o el llatí medieval. Parlem, doncs, d'una ponència sobre educació moral, *Le problème de la morale neutre ...* (1923), d'un aplec de notes de viatge, *El pont de la mar blava* (1928), i d'un recull d'articles periodístics, *La lliçó de la dictadura* (1930).

Sobre la comunicació que Nicolau llegia al II Congrés Internacional d'Educació Moral de Ginebra, aparegué, sense signar, una ressenya a «La Revista» (IX: 191-192; setembre 1923), que posava de relleu la peculiaritat de la proposta de Nicolau sobre una hipotètica moral uni-

versal. El tema havia suscitat una polèmica que, durant l'estiu del 23, es desplega a les pàgines de «La Publicitat»².

Els comentaris sobre *El pont* són de caràcter majoritàriament literari: incideixen en l'estil de Nicolau, la qualitat de la seva prosa i els seus models. Guansé i Soldevila fan referència a aquestes qüestions en els respectius articles a la «Revista de Catalunya» (VIII: 51; setembre-oc-tubre 1928 i X: 54; març-abril 1929). Per la seva banda, Tomàs Garcés (L.P., 13-X-1928) remarca el caràcter heterogeni de l'obra, on la creació literària s'imbrica amb la meditació històrica i la reflexió política.

Precisament aquest darrer aspecte, la meditació sobre l'actualitat històrica i política, és el motiu que dona unitat als articles que Nicolau recull sota el títol *La lliçó de la dictadura*. A propòsit d'aquesta obra, cal comptar amb el comentari de Tomàs Garcés a «La Publicitat» (31-V-1931), que posa en relleu la síntesi reeixida entre l'estil afinat de Nicolau i el seu profund esperit de democràcia. També «La Publicitat» (9-VI-1931) es féu ressò del comentari favorable que aparegué en el Suplement literari del «The Times», atribuint-lo a Allison Peers, tot i que l'autor de la citada ressenya és, amb seguretat, J.H. Baxter, company de Nicolau a la U.A.I.³

3. OBRES DE REFERÈNCIA:

Des del caliu del record: Fem esment, en aquest apartat, d'una sèrie d'autors que han incorporat, més o menys extensament, el nom de Nicolau en el relat de les seves memòries. És evident que cal contrastar aquests testimonis, per llevar-ne la càrrega de personalisme que puguin contenir; no obstant, el mateix exercici de contrast resulta vàlid

2. Cf. L.P., 25-VII-1923; 2, 3, 5 i 8 d'agost, 1923.

3. La «Revista de Catalunya» havia de perpetuar l'error (XIV: 71; juliol 1931, p. 95). Tanmateix, la correspondència entre Baxter i Nicolau (Arxiu de Montserrat) permet d'aclarir aquest punt i confirmar la nostra hipòtesi, ja que els termes del diàleg epistolar (admiració del medievalista anglès per la República espanyola, instaurada de manera pacífica; insistència en la necessitat del seu caràcter no confessional) coincideixen amb les idees desplegadas en l'article de «The Times».

per obtenir un retrat vívid i polifacètic de Nicolau, alhora que permet reconstruir l'impacte de la seva actuació en diversos sectors d'opinió.

En primer lloc, cal situar el record dels companys de generació, d'entre els quals destacaria Jordi Rubió, J. M. de Sagarra i Bosch-Gimpera. En un primer moment, l'evocació que Rubió fa de Nicolau a *Fernando Valls Taberner visto por un compañero de estudios* (1952) és puntual i focalitzada en un episodi concret, el que gira entorn dels Estudis Universitaris i l'Institut d'Estudis Catalans. Anys més tard, i obrint l'edició de *Caliu* que féu l'editorial Selecta (1973), Rubió parlava més extensament de l'amic: *Nicolau d'Olwer, avui* (recollit a O.C., IX, 1991). En les seves paraules, hi vibrava el record d'una amistat profunda i una sincera admiració per l'obra de Nicolau, que valorava amb criteri afinadíssim.

En un registre completament diferent, es situa l'evocació de J. M. de Sagarra (*Memòries*, II, 1992). La seva ploma càlida enllamineix el lector amb anècdotes saborosíssimes: els balls de Carnestoltes, la primera aventura electoral, etc. Al seu torn, Bosch centra l'interès de les seves *Memòries* (1980) en assumptes que afecten Nicolau molt tangencialment; per això, el seu record hi és al·ludit només de passada.

Al costat d'aquests, caldria tenir en compte el treball de J. A. Parnal i J. M. Lladó, *Ferran Valls Taberner. Un polític per a la cultura catalana* (1970). Els autors reconstrueixen alguns episodis interessants, en els quals Valls comparteix el protagonisme amb Nicolau i altres companys de joventut.

Per a l'etapa de màxima projecció pública, cal comptar amb el testimoni d'aquells que tingueren ocasió de conèixer i tractar Nicolau en el diari («La Publicitat») o en el partit (Acció Catalana). Així, per exemple, són obligades les referències a Rossend Llates (*Trenta anys de vida catalana*, 1969), Amadeu Hurtado (*Quaranta anys d'advocat. Història del meu temps, 1931-1936*, 1968), Claudi Ametlla (*Memòries polítiques, 1918-1936*, 1979), Eugeni Xammar (*Seixanta anys d'anar pel món*, 1975) i fins a Jaume Passarell («*La Publicitat*». *Diari català*, 1971). Hom topa amb una valoració ben diversa de la personalitat de Nicolau, que va des de la franca adhesió fins al judici sever.

Semblantment succeeix amb el testimoni de les dues figures més

emblemàtiques de la II República, Niceto Alcalá-Zamora (*Memorias*, 1977) i Manuel Azaña (*Memorias políticas y de guerra*, O.C., IV, Mèxic, 1968). El perfil mediocre que aquell ofereix de Nicolau contrasta amb la valoració ponderada i, en alguns aspectes favorable, de Manuel Azaña.

Finalment, cal comptar amb el relat d'Albert Manent, a *Solc de les hores* (1988), on l'autor evoca, amb pinzellada anecdòtica, però intensament humana, la figura de Nicolau: ho fa recolzant-se en el testimoni oral d'aquells que, com Ferran Cuito, el conegueren de prop. Cal, també, tenir present el record de Vicenç Riera Llorca que, a *Els catalans exiliats a Mèxic* (1994), confegeix un retrat de Nicolau amb elements de la seva pròpia experiència i amb fragments de les memòries d'altri.

Estudis diversos: No pretenem pas ser exhaustius, sinó donar compte d'alguns aspectes de l'activitat de Nicolau, no contemplats en cap dels apartats exposats fins ara.

Cal considerar, en primer lloc, les aportacions d'Albert Manent: A *La Literatura catalana a l'exili* (1976), l'autor dóna compte de la participació de Nicolau en les publicacions franceses i sud-americanes en les quals col·laborà. Així mateix, informa sobre la pròpia activitat literària de Nicolau, fent especial èmfasi en la publicació de *Caliu* i el ressò que l'obra tingué en la premsa d'exili. A *Josep Maria de Casacuberta i l'Editorial Barcino* (1980), hom pot resseguir la participació de Nicolau en les diferents iniciatives que, d'ençà de 1924, endegà Casacuberta: la col·lecció «Els Nostres Clàssics», primer; l'«Enciclopèdia Catalunya», després.

La monografia de Jordi Casassas sobre *L'Ateneu Barcelonès* (1986), permet de conèixer el vincle que Nicolau mantingué amb la institució: una participació activa, que el duria a ocupar-ne la presidència.

Finalment, assenyalem la utilitat del llibre d'Isabel Graña, *L'acció pancatalanista i la llengua. «Nostra Parla»* (1995), que permet resseguir un aspecte poc conegut de Nicolau: la seva amistat amb els intel·lectuals de Mallorca i la col·laboració en publicacions i altres empreses culturals illenques.

MONTSERRAT VILÀ I BAYERRI
JOAN MOLAR I NAVARRA

REPERTORI BIBLIOGRÀFIC

Justificació i criteris

L'índex que oferim a continuació respon a l'estat actual de la nostra recerca; és susceptible, doncs, d'ampliació i revisió.

En la classificació del material, hem distingit entre:

- **Llibre:** Obra editada amb entitat pròpia.
- **Article de revista:** Treballs i ressenyes apareguts a la premsa de publicació no diària.
- **Article de periòdic:** Ressenyes aparegudes a la premsa de publicació diària.
- Indiquem, en un darrer apartat, alguns dels **fons documentals** que és possible de consultar actualment.

Dins de cada apartat, hem seguit un criteri d'ordenació alfabètica. D'altra banda, cal senyalar que, quan un treball, article o capítol de llibre ha estat més tard incorporat a les *Obres Completes* del seu autor, hem optat per donar aquesta darrera referència.

Llibres

- AAVV: *Epistolari de Lluís Nicolau d'Olwer amb Ramon d'Abadal i de Vinyals i amb Ferran Valls i Taberner: 1905-1933* (Barcelona, Promocions Publicacions Universitàries, 1989; «Col·lecció d'Epistolaris Catalans del segle XX»).
- ALCALÀ-ZAMORA, Niceto: *Memorias. (Segundo texto de mis memorias)* (Barcelona, Editorial Planeta, 1977; «Espejo de España», 30).
- ALSINA I KEITH, Victòria: *Lluís Nicolau d'Olwer, humanista* (Tesi doctoral inèdita, Barcelona, 1985).
- AMETLLA, Claudi: *Memòries polítiques 1918-1936* (Barcelona, Catalònia, 1979).
- AZAÑA, Manuel: *Memorias políticas y de guerra* (Mèxic, Ediciones Oasis, S.A., 1968).
- BARAS, Montserrat: *Acció Catalana (1922-1936)* (Barcelona, Curial, 1984; «Biblioteca de Cultura Catalana», 53).
- BELLMUNT, Domènec de: *Lluís Nicolau d'Olwer in Figures de Catalunya*, Vol. I (Barcelona, Llibreria Catalònia, 1933), ps. 253-269.
- BOSCH I GIMPERA: *Memòries* (Barcelona, Edicions 62, 1980; «Biografies i memòries», 5).
- CASASSAS I YMBERT, Jordi: *L'Ateneu Barcelonès. Dels seus orígens als nostres*

- dies* (Barcelona, Edicions de la Magrana. Institut Municipal d'Història. Ajuntament de Barcelona, 1986; «Curs d'Història de Catalunya», 10).
- DURAN, Eulàlia i ALBET, Montserrat, edició i presentació de L. NICOLAU D'OLWER, *Cartes a Hermínia Grau i Aymà* (Barcelona, Curial Edicions Catalanes/Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1995).
- FABREGAT, Ramon: *Epistolari Macià – Nicolau d'Olwer in Macià. La seva actuació a l'estranger*, volum I (Mèxic, Edicions Catalanes de Mèxic, 1952) (Apèndix, ps. 147-162).
- GRAÑA I ZAPATA, Isabel: *L'acció pancatalanista i la llengua: «Nostra Parla (1916-1924)»* (Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1995).
- GUANSÉ, Domènec: *Lluís Nicolau d'Olwer (1888-1962)*, in *Abans d'ara. Retrats literaris* (Barcelona, Proa, 1966. Primera edició catalana; «La mirada»), ps. 69-78
- HURTADO, Amadeu: *Quaranta anys d'advocat. Història del meu temps, 1931-1936* (Barcelona, Edicions Ariel, 1968. Segona edició).
- INSTITUT CATALÀ DE CULTURA: *Ofrena*, dins de NICOLAU, *Caliu* (Mèxic, Institut Català de Cultura, 1958), ps. 3-6.
- LLATES, Rossend: *Trenta anys de vida catalana* (Barcelona, Editorial Aedos, 1969, «Biblioteca Biogràfica Catalana», 45).
- MANENT, Albert: *La literatura catalana a l'exili* (Barcelona, Curial, 1976; «Biblioteca de Cultura Catalana», 24).
- MANENT, Albert: *Josep Maria de Casacuberta i l'Editorial Barcino*, in *Estudis de Llengua i Literatura Catalana I. Homenatge a Josep Maria de Casacuberta* (Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1980), ps. 9-29.
- MANENT, Albert: *Solc de les hores: retrats d'escriptors i de polítics* (Barcelona, Destino, 1988).
- MASSOT I MUNTANER, Josep: *Llengua, literatura i societat a la Mallorca contemporània*, (Curial Edicions Catalanes/Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1993), ps. 59-78, 112-143 i 158-189.
- MEDINA, Jaume: *Lluís Nicolau d'Olwer, (IV. La crítica literària i la història de la literatura)*, in RIQUER / COMAS / MOLAS, *Història de la literatura catalana*, vol. X (Barcelona, Editorial Ariel, 1987), ps. 203-205.
- MIRALLES, Carles: *El fragment de Cal·lí traduït per Nicolau d'Olwer in Eulàlia. Estudis i notes de literatura catalana* (Barcelona, Edicions del Mall, 1986), ps. 83-119.
- MOLAS, Isidre: *Lliga Catalana*, 2 volums (Barcelona, Edicions 62, 1972).
- MOLAS, Joaquim: *Els estudis de literatura: L'escola històrica in AAVV, L'aportació de la Universitat catalana a la Ciència i a la Cultura* («L'Avenç». *Estudis*, 1981), ps. 155-159.
- MOLAS, Joaquim: *Sobre la periodització en les històries generals de la literatura*

- catalana in Symposium in honorem prof. M. de Riquer* (Barcelona, Edicions dels Quaderns Crema, 1986), ps. 257-266.
- PARPAL, J. A. i LLADÓ, J. M.: *Ferran Valls i Taberner. Un polític per a la cultura catalana* (Barcelona, Edicions Ariel, 1970; «Hores de Catalunya»).
- PASSARELL, Jaume: «*La Publicitat*», *Diari Català* (Barcelona, Editorial Pòrtic, 1971; «Llibre de butxaca», 26).
- PELÁEZ, Manuel: *Ante el primer centenario del nacimiento de Lluís Nicolau d'Olwer (1888-1961) y de Manuel Reventós i Bordoy (1888-1942)*, in *Annals of the Archive of «Ferran Valls Taberner's Library»: Studies in the history of political thought, political & moral philosophy, bussines & medical ethics, public health and juridical literature* (Barcelona, P.P.U., 1989), ps 49-70.
- PLA, Josep: *Obra Completa*, Vol. 17 (Barcelona, Destino, 1970), ps. 256-261.
- RIERA I LLORCA, Vicenç: *Els exiliats catalans a Mèxic*. Edició a cura de Josep FERRER I COSTA i Joan PUJADAS I MARQUÈS, (Barcelona, Curial, 1994; «La Mata de Jonc», 29).
- RUBIÓ I BALAGUER, J.: *Fernando Valls-Taberner visto por un compañero de estudios*, in *Obras Selectas de Fernando Valls-Taberner*, vol. I, Primera parte. C.S.I.C. Escuela de Estudios Medievales de Barcelona, (Madrid-Barcelona, Casa Provincial de Caridad, Imprenta-Escuela, 1952), ps. 25-105.
- RUBIÓ I BALAGUER, J.: *Nicolau d'Olwer, avui*, in *Mestres, companys i amics*, O.C., IX, (Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1991; «Biblioteca Abat Oliba», 101), ps. 189-194.
- SEGALÀ I ESTALELLA, Lluís: *El renacimiento belénico en Cataluña*. Discurso inaugural leído en la solemne apertura del curso académico de 1916 a 1917 ante el claustro de la Universidad de Barcelona (Barcelona, Tipografía La Académica, 1916).
- SAGARRA, Josep Maria de: *Memòries*, II (Barcelona, Edicions 62, 1992. Tercera edició; «MOLC», 59).
- XAMMAR, Eugeni: *Seixanta anys d'anar pel món* (Barcelona, Editorial Pòrtic, 1975. Segona edició).

Articles de revista

- AAVV: *En la mort de Lluís Nicolau d'Olwer*, «Pont Blau», 109 (Mèxic, gener 1962), ps. 2-7.
- AAVV: *Reflexions sobre Lluís Nicolau d'Olwer*, «Pont Blau», 111 (Mèxic, març 1962), ps. 73-79.
- (Res.) ANÒNIM: *Cal esmentar* (Els Llibres), «La Revista», IX:191 i 192 (1-16 setembre, 1923), p. 171.

- (Enquesta) ANÒNIM: *Informacions de «La Revista»*, «La Revista», XIX (gener-juny 1933), ps. 80, 88, 139 i 169.
- ANÒNIM: *A Lluís Nicolau d'Olwer*, «Pont Blau», 65 (Mèxic, març 1958), ps. 100-102.
- ANÒNIM: *Als 70 anys de Nicolau d'Olwer*, «Ressorgiment», XLIII: 500 (Buenos Aires, març 1958), ps. 8056.
- ANÒNIM: *Lluís Nicolau d'Olwer*, «Ressorgiment», XLVII: 546 (Buenos Aires, gener 1962), ps. 8787.
- (Res.) FERRÀ, Miquel: *Literatura catalana. Perspectiva general, per Lluís Nicolau d'Olwer*, «Ofrena», I: 4 (novembre 1917), ps. 13-14.
- GIMÉNEZ CABALLERO, E.: L. NICOLAU D'OLWER: *L'Expansió de Catalunya en la Mediterrània oriental*, «La Gaceta literaria», I: 1, (1-I-1927). El mateix dia en sortí una recensió a «La Publicitat» dins de la secció «Revista de Premsa».
- (Res.) GUANSÉ, Domènec: «*L'Expansió de Catalunya en la Mediterrània Oriental, de L. Nicolau d'Olwer*», (Cròniques Catalanes. Les Lletres), «Revista de Catalunya», V: 26 (agost 1926), ps. 203-205.
- (Res.) GUANSÉ, Domènec: «*Resum de literatura catalana de Nicolau d'Olwer*», (Cròniques Catalanes. Les Lletres), «Revista de Catalunya», VIII: 44 (febrer 1928), p. 188.
- (Res.) GUANSÉ, Domènec: «*El Pont de la Mar Blava de Nicolau d'Olwer* (Cròniques Catalanes. Les Lletres), «Revista de Catalunya», VIII: 51, (setembre-octubre 1928), ps. 320-321.
- LLADÓ, Francesc: *Deu cartes de Nicolau d'Olwer a Ferrà, (1922-1933)*, «Els Marges», 52 (març 1995), ps. 77-88.
- LÓPEZ-PICÓ, J. M.: *Moralitats i pretextos: Nicolau d'Olwer*, «La Revista», XIII (gener-juny 1927), p. 32.
- (Res.) MAS I PERERA: «*Caliu-Records de mestres i amics*», (Lectures i comentaris), «Ressorgiment», XLIII: 504 (Buenos Aires, juliol 1958), ps. 8121-8123.
- (Res.) MIQUEL I VERGÉS, J. M.: «*Caliu de Nicolau d'Olwer*, (Informació i comentaris), «Pont Blau», 66 (Mèxic, abril 1958), ps. 127-130.
- MOLAS, Joaquim: *Lluís Nicolau d'Olwer, historiador de la literatura catalana*, «Serra d'Or», V: 1 (gener 1963), ps. 37-39. Reproduït i ampliat a MOLAS, J., *Lectures crítiques* (Barcelona, Ed. 62, 1975), ps. 69-77.
- MOLAS, Joaquim: *A la memòria de Lluís Nicolau d'Olwer*, «Serra d'Or», IX: 1 (15 gener 1967), p. 51.
- P.G.: *Homenatge al Dr. Nicolau d'Olwer*, «Ressorgiment», XLVII: 553 (Buenos Aires, agost 1962), ps. 8894.
- ROMERO MUÑOZ, Carlos: *Breve historia de las historias de la literatura catalana*, «Rassegna Iberistica», XVII (setembre, 1983), ps. 3-34.

- ROVIRA I ARMENGOL, Josep: *Un llibre d'or de Catalunya*, «Catalunya», XXIII: 54 (Buenos Aires, juny 1958).
- (Res.) RUBIÓ I BALAGUER, Jordi: *De literatura catalana*, «La Revista», III: 47 (setembre 1917), ps. 326-329.
- (Res.) RUBIÓ I BALAGUER, Jordi: *Nicolau d'Olwer, L., Resum de Literatura catalana*, E.U.C. XIII (1928), ps. 258-259
- (Res.) SALTOR, Octavi: *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans, MCMXV-MCMXX*, «La Revista», IX: 185-186 (juny 1923), p. 123.
- SALTOR, Octavi: *Lluís Nicolau d'Olwer, l'erudit vivificant*, «Tramontane», XLVI: 451-452 (Perpinyà, gener-febrer 1962), p. 39.
- (Res.) SOLDEVILA, Ferran: *L'Expansió de Catalunya*. (*Al marge del llibre de Nicolau d'Olwer*), «Revista de Catalunya», V: 26 (agost 1926), ps. 135-143.
- (Res.) SOLDEVILA, Ferran: *Resum de Literatura Catalana, per Lluís Nicolau d'Olwer*, (Cròniques Catalanes. La història i l'erudició), «Revista de Catalunya», VIII: 44 (febrer 1928), ps. 182-183.
- (Res.) SOLDEVILA, Ferran: «*Un testimoni Català del setge de Rodes*» per L. Nicolau d'Olwer, (Cròniques Catalanes. La història i l'erudició), «Revista de Catalunya», VIII: 51 (setembre-octubre, 1928), ps. 315-318.
- (Res.) SOLDEVILA, Ferran: «*El Pont de la Mar Blava*» i notes per a la revisió del «*Du Cange*», per Lluís Nicolau d'Olwer (Cròniques Catalanes. La història i l'erudició), «Revista de Catalunya», X: 54 (març-abril 1929), ps. 236-238.
- TASIS, Rafael: *Un llibre d'història i de viatge*, «Revista de Catalunya», XX: 102 (París, abril-juny 1947), ps. 143-144.
- TASIS, Rafael: *Una doble publicació. Els setanta anys de Lluís Nicolau d'Olwer*, «Vida Nova» (Montpeller, Abril-Maig, 1958), ps. 5-11.
- TASIS, Rafael: *En la mort d'un gran intel·lectual català. Lluís Nicolau d'Olwer (1888-1961)*, «Vida Nova», 25 (Montpeller, 1962), ps. 13-16.
- (Res.) USSANI, Vicenzo: *D'Olwer, L. Nicolau. L'escola poètica de Ripoll en els segles X-XIII*, A.L.M.A., I (París, 1924), ps. 196-197.
- VILÀ, Montserrat, *nota a peu de pàgina* in NICOLAU, Joan Maragall, «Els Marges», 49 (març 1994), p. 79.

Articles de periòdic

- (Reproducció), *La lliçó de la dictadura. Un article del «Times» sobre el llibre de Nicolau d'Olwer*, «La Publicitat», 9-VI-1931.
- AAVV: *Se cumple hoy el primer centenario del nacimiento de Lluís Nicolau i d'Olwer*, «La Vanguardia», 20-I-1988.

- BELLMUNT, Domènec de: *Una intervü amb En Lluís Nicolau d'Olwer*, «La Publicitat», 21-V-1927.
- BELLMUNT, Domènec de: *Una conversa amb Lluís Nicolau d'Olwer*, «La Publicitat», 4-III-1928.
- BELLMUNT, Domènec de: *Reportatges barcelonins de «La Publicitat»*, «La Publicitat», 4-X-1928.
- BORONAT, J.M.: *Una conversa amb Lluís Nicolau d'Olwer*, «La Publicitat», 7-IX-1926.
- GARCÉS, Tomàs: *L'Expansió de Catalunya*, «La Publicitat», 20-VII-1926.
- GARCÉS, Tomàs: *El Pont de la Mar Blava de L. Nicolau d'Olwer*, «La Publicitat», 13-X-1928.
- GARCÉS, Tomàs: *La lliçó de la dictadura per L. Nicolau d'Olwer*, «La Publicitat», 31-V-1931.
- PERUCHO, Artur: *Conversa amb Lluís Nicolau d'Olwer*, «La Publicitat», 22-I-1930.
- SACS, Joan: *Nicolau d'Olwer*, «La Publicitat», 9-VII-1926.
- SOLDEVILA, Ferran: *Paisatges de la nostra història*, «La Publicitat», 21-XI-1929.
- VALLS I TABERNER, F.: *Trobadors i cronistes*, «La Veu de Catalunya», 30-X-1929. Aquest article fou reproduït a «Revista de Catalunya», XII: 59 (octubre 1929), ps. 361-362.

Fons documentals

- Arxiu Nicolau d'Olwer. Institut d'Estudis Catalans.
- Epistolari Lluís Nicolau d'Olwer. Arxiu de l'Abadia de Montserrat.
- Expedient acadèmic de L. Nicolau d'Olwer. Arxiu Històric de la Universitat de Barcelona.